

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України
ЕСЕ В СИСТЕМІ РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

A. V. Vykhreshch

I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

ESSAYS FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES

Анотація. У статті аналізуються можливості використання есе для розвитку творчих здібностей студентів. Схарактеризовано переваги міждисциплінарного підходу для розумового виховання, особливості вдосконалення мовленнєвої культури, закономірності інтегрального мислення молоді. На основі аналізу праць педагогів, філологів, філософів розглянуто особливості використання есеїстики в навчальному процесі. Особлива увага звертається на визначення головних понять, структуру, особливості тексту. Окреслено важливість творчих завдань у контексті розвитку педагогічної науки й практики. Аналізуються особливості писемних та усних есе, методика вдосконалення самостійної роботи студентів, використання «раннього наукового старту». Розглядається система творчих завдань, враховані особливості професійної підготовки. Схарактеризовано особливості вивчення української мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти медичного спрямування. Проаналізовано можливості використання есе для розвитку особистісних якостей студентів. Окреслено перспективи вдосконалення дидактики вищої школи в умовах викликів сучасності, перспективи компаративістичних досліджень. Обґрунтовано окремі аспекти розвитку мислення майбутніх лікарів. Акцентовано увагу на питаннях анамнезу і ятрогенії. Визначено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: есе; творчість; андрагогіка; розвиток; персонологія; особистість; освіта дорослих.

Abstract. The article analyzes the possibilities of using essays for the development of students' creative abilities. The advantages of an interdisciplinary approach to mental education, the peculiarities of improving speech culture, and the patterns of integral thinking of young people are characterized. Based on the analysis of the works of educators, philologists, philosophers, the peculiarities of using essay writing in the educational process are considered. Special attention is paid to the definition of the main concepts, structure, features of the text. The importance of creative tasks in the context of the development of pedagogical science and practice is outlined. The features of written and oral essays, methods of improving students' independent work, and the use of "early scientific start" are analyzed. The system of creative tasks is considered, taking into account the peculiarities of professional training. The peculiarities of studying the Ukrainian language by professional direction in higher educational institutions in the medical direction are characterized. The possibilities of using essays for the development of personal qualities of students are analyzed. The prospects for improving higher school didactics in the conditions of modern challenges, the prospects for comparative studies are outlined. Certain aspects of the development of future doctors thinking are substantiated. Emphasis is placed on issues of anamnesis and iatrogeny. Prospects for further research have been determined.

Key words: essay; creativity; andragogy; development; personology; personality; adult education.

Вступ. Упродовж останніх десятиліть в Україні активно розвивається андрагогіка. Освіта дорослих викликає дедалі більшу зацікавленість. Пошук нових дидактичних аспектів стає пріоритетом і в педагогіці вищої школи. Мають рацію автори, стверджуючи, що освіта дорослих «як важлива складова неперервної освіти покликана сприяти економічному, соціальному й науковому розвитку держави, демократизації, екологічно сталому розвитку суспільства, в якому на зміну глобальним конфліктам прийдуть діалог і культура світу, засновані на справедливості. Освіта дорослих забезпе-

чує безпосередній процес розвитку особистості, визначає шляхи реалізації й оновлення цього процесу. Вона передбачає всебічний прогрес розвитку особистості у період її самостійного життя шляхом поступового збагачення попередньо набутих знань і вмінь. На сучасному етапі розвитку України актуалізувалася нагальність розширення сфери освітніх послуг, що надаються дорослому населенню, здійснення андрагогічно орієнтованих спеціальних досліджень. Це зумовлює необхідність урахування особливостей і культурно-освітніх потреб різних категорій дорослих, закономірностей і механізмів розвитку людини на етапі її зрілості. Нагальність

розвитку освіти дорослих детермінується необхідністю розв'язання таких суперечностей: між об'єктивною потребою розвитку навчання дорослих у системі формальної, неформальної (у т. ч. дистанційної) й інформальної освіти і відсутністю належного науково-методичного, нормативно-правового, організаційного забезпечення; між необхідністю врахування потреб ринку праці, вимог роботодавців, а також освітньо-культурних потреб дорослих, мотиваційних, ціннісних орієнтацій дорослих громадян щодо професійної й особистісної самореалізації та відсутністю сучасних технологій їхньої професійної підготовки і перепідготовки; між зрослими вимогами роботодавців до рівня професійної компетентності дорослих працівників і відсутністю комплексної науково обґрунтованої системи організації їхньої професійної перепідготовки» [10]. У цих висновках відомих українських вчених, власне кажучи, окреслена майже вся проблематика функціонування освітніх систем.

Освіта дорослих поступово займає одне з чільних місць у системі освіти. Пояснюється це явище багатьма чинниками. Зокрема, зростає важливість особистості у всіх аспектах життєдіяльності суспільства, якість професійної підготовки і підвищення кваліфікації визначає успіхи країни в глобалізованому світі, перехід до інформаційного суспільства ставить нові вимоги до кваліфікації працівників. Ці чинники обумовили появу праць, присвячених різноплановим аспектам системи неперервної освіти: О. Аніщенко, В. Андрущенко, Н. Бідюк, В. Вихруц, Л. Вовк, О. Волярська, З. Гіптерс, Т. Десятов, О. Дубасенюк, І. Зварич, І. Зязюн, В. Кремень, А. Кузьмінський, Л. Лук'янова, Н. Нічкало, О. Огієнко, О. Пехота, С. Прийма, Н. Протасова, Л. Сігаєва, І. Фольварочний.

В останні роки в науці зростає інтерес до такої форми творчості, як есе. Цікаво, що ця форма письмових робіт пропагується від початкової школи до академічного рівня. Водночас можна зустріти і неоднозначну оцінку можливостей есе. Наприклад, в одному з кращих навчальних посібників з теорії літератури проблеми науковості розглядаються в контексті своєрідних загроз, оскільки саме «цю сферу останнім часом заповнила есеїстика, в якій власний естетичний смак автора фігурує як основний критерій оцінювання художніх явищ. Інший підхід полягає в спостереженні, нагромадженні та класифікації фактів. Його також не можна віднести до наукового, бо він тільки постачає матеріал для науки. Наука – це не набір чи реєстр цікавих думок,

дотепних висловлювань, вдалих узагальнень, перспективних ідей, зібраних фактів, а система знань, організованих за певними критеріями» [4]. У цій думці ряд дискусійних аспектів. По-перше, скептичне ставлення до есеїстики, яка врешті-решт є лише формою вираження думки і не має позитивних чи негативних особливостей. По-друге, наука завжди починається з власного «естетичного смаку автора». По-третє, у філософському визначенні суті науки традиційно підкреслюється значущість трьох елементів, таких, як: опис, пояснення причин, передбачення. Тому спостереження, нагромадження класифікація фактів – це перший крок наукового пізнання, без якого неможливі наступні.

Дедалі більшу увагу дослідників викликає ретроспективна оцінка проблеми розвитку есеїстики. Наприклад, С. В. Шебеліст стверджує, що як самостійний жанр «есеї з'явився наприкінці XVI століття. Його появу пов'язують з ім'ям французького філософа М. Монтеня, який у серії книжок «Проби» (“Les Essais”, 1580) вільно та невимушено викладав свою думку про всі предмети, навіть про ті, що перебували за межами його розуміння і кругозору. Один із засновників есеїстики англієць Ф. Бекон, автор праці “Essays” (1597), завважив глибоке коріння жанру есею в античності. Справді, зародки есеїстичного стилю зустрічаємо в діалогах Платона, декламаціях Лукіана, роздумах Марка Аврелія й Тертуліана, де на перший план чітко виступає авторське «Я» в поєднанні з ґрунтовним аналізом певної теми». Очевидно, що ретроспективно оцінка есе потребує міждисциплінарного підходу, творчої співпраці лінгвістів, філософів, педагогів, фахівців з основ народної творчості [19].

К. В. Сільман, аналізуючи джерела есею в різних національних культурах, доводить, що історія жанру есею «розпочинається публікацією тритомника французького філософа доби Відродження Мішеля Монтеня “Les Essais” (1580), який перекладають як «Проби», «Досліди», іноді як «Нариси». Згодом публікуються твори авторів перших есеїв в англійській традиції Френсіса Бекона (збірка “Essays”, 1597), саме завдяки якому в англійській літературі з'явилося слово essays, та Джона Мільтона («Про освіту», 1644; «Про термін служби королів і магістратів», 1649). Розвиток англійської есеїстики припадає на XVIII–XIX ст. – це так звана «золота доба есеїстики», коли жанр стає одним із провідних не тільки в літературі, а й у журналістиці. Подальший розвиток есею відбувається за часів високої та пізньої модерності. Саме в цей час

розкривається експериментальний потенціал жанру, а творчість письменників розриває усталені літературні конвенції та ієрархії. Зближення різних мистецтв сприяє проникненню філософії в літературу та піднесенню ролі есею для поширення філософських практик пізнання світу серед освічених верств населення». У контексті нашого дослідження виокремимо висновки К. В. Сільман, яка підкреслила тенденції вивчення есею в західній науці, значущість думок угорського мислителя Г. Лукача, який у праці «Про сутність і форму есе: лист до Лео Поппера» (1910) розглядає есей як «жанр підвищеної інтелектуальності, головна функція якого полягає в упорядкуванні естетичних переживань і формуванні індивідуального погляду на світ», а також тези німецького теоретика Т. Адорно, який у праці «Essay as a Form» (1984) наголошує на «індивідуально-авторському началі як осерді будь-якого есею», а однією з визначальних рис есеїстичного письма називає «нелінійність думки, що наближає цей жанр до музики, де комунікація відмовляється від своєї первісної мети та перетворюється на суто артикуляцію саму по собі» [14].

Т. Шевченко доводить, що есей, чи не найпопулярніший сьогодні жанр письменників і публіцистів, належить до «жанрів, що слабко структуруються, вони не передбачають чітких контурів. Його найзагальніші характеристики – космополітичний, всезагальний, універсальний. Авторське «я» – есеїстичне, таке, що об'єднує життєве й філософське осмислення проблеми «я і світ» в особливому ракурсі, не схожому на жодну іншу жанрову систему. Есей об'єднує епохи, культури, весь людський досвід і знання. І сам жанр – це модель «запозичень в інших» того, що «підвищує цінність викладу» (М. Монтень)», а узагальнюючи висновки Л. Кайди, виокремлює значущість суспільних і особистісних чинників, оскільки він «об'єднує різних людей, різні національні культури, різні століття, тому що виражає природний стан душі й розуму людини – співдумання, співпереживання, співучасть. Зваженість досвіду, розумна самостійність, мовний смак та інтелект автора захоплюють своєю складністю пізнання внутрішнього світу людини і саморефлектуючої свідомості. Відповідно до двох модусів впливу тексту на читача – ствердження та бажання замислитися, як розглядає філософія філології (Г. Амелін), есе орієнтоване на другий модус. Метод есеїстичного мислення зосереджений на приведення до статусу рівноваги («зважування» – за М. Монтенем) будь-яких думок про взаємозалежність у просторі «я і світ» [20].

Особливу увагу есеїстика викликає серед філологів і журналістів. В авторефераті кандидатської дисертації С. В. Шебеліст підкреслив: «якщо раніше українська есеїстика розвивалася переважно в еміграції (Ю. Шерех, Ю. Луцький, Є. Маланюк, В. Барка, Л. Плющ) або самвидавному підпіллі (Є. Сверстюк, В. Мороз, І. Дзюба, В. Чорновіл), то після здобуття державної незалежності вона активно ввійшла в медіа-дискурс материкової України і стала однією з найпопулярніших форм самовираження й осмислення важливих проблем минулого і сьогодення. До жанру есею постійно звертаються провідні вітчизняні інтелектуали (Ю. Андрухович, О. Забужко, М. Рябчук, В. Скуратівський, О. Пахльовська, Я. Грицак, К. Москалець, В. Неборак, Т. Прохасько), а їхні тексти викликають відчутний резонанс у мислячих колах суспільства. Поширення есеїстики у щоденній журналістській практиці спонукає науковців до ретельнішого аналізу феномену, який називають «добою есеїзму». Відтак, постають питання про генезу жанру, його типологічні особливості й різновиди, специфіку функціонування у публіцистичній творчості відомих авторів» [18].

Залежно від професійного спрямування, дослідники називають імена вітчизняних і закордонних фахівців з питань есеїстики. Наприклад, О. В. Гук підкреслила, що жанр есе досліджували як європейські, так й українські науковці: Г. Лукач, В. Беньямін, Т. Адорно, А. Дж. Бутрим, К. де Обалдіа, Р. Скоулз, К. Клаус, Р. Нич, Л. Кореновська, Г. Швець, Ю. Бурляй, О. Баган, С. Русаков, Н. Мирошкіна, М. Епштейн, Ю. Осадча [7].

На думку К. В. Сільман, «одні науковці (Н. Іванова, Ю. Нестеренко, Ю. Осадча, Г. Швець), хоч і враховують соціокомунікативну складову, розглядають есей переважно як літературний жанр, інші вчені (М. Балаклицький, В. Здоровега, В. Учонова, С. Шевеліст) вивчають жанр есею в системі журналістських жанрів. При цьому не менш поширеними є й інші різновиди есею, наприклад філософські та культурологічні. Однак на сьогодні бракує теоретичних праць, у яких було б здійснено комплексний аналіз жанру есею з погляду його функціонування, насамперед у художній та медійній комунікаціях» [14].

Погоджуючись з цими висновками, зауважимо, що можливості есею майже не розглядаються в дидактиці вищої школи.

Мета статті – узагальнити результати досліджень представників різних наук щодо визначення, структури, можливостей авторських творчих робіт для особистісного розвитку. Дослідити можливості

використання есе в системі професійної підготовки майбутніх лікарів.

Теоретична частина. Насамперед зауважимо, що можливості есе в контексті системи розумового виховання потребують окремого монографічного дослідження. Попри багаторічну історію, есеїстика знову і знову відкриває нові грані та можливості для особистісного розвитку. Розглянемо декілька аспектів.

П. В. Білоус у термінологічному словнику розглядає есе як «літературний твір, який поєднує в собі довільний виклад поглядів на певну проблему та науковий і документальний матеріал» [4, с. 313].

Автори Вікіпедії пропонують два поняття «есе» і «есеї», підкреслюючи французьке походження слова і його значення: вимова, спроба, нарис, а також латинський аналог – «зважування». Важливим є поділ за змістом: філософські, літературно-критичні, історичні, художні, художньо-публіцистичні; за літературною формою: рецензії, ліричні мініатюри, сторінки з щоденника, листи; за композиційними особливостями: рефлексійні, аналітичні, критичні, розповідні, описові.

Узагальнюючи праці інших дослідників, О. В. Гук доходить висновку, що есе – це багатогранне, складне жанрове утворення, в природі якого закодовані найрізноманітніші чинники пізнання. Консолідує полісутнісну природу цього жанру певна концепція людини, яка надає зв'язності всім зовнішнім ознакам жанру. Огляд науково-теоретичних концепцій дозволяє стверджувати, що ключовими моментами дефініції есе постають есеїстичне мислення як специфічна форма пізнання дійсності (Г. Гуд, Р. Скоулз, К. Клаус, М. Епштейн та інші), жанрова дифузія як тенденція до колажності (міждисциплінарності) (Р. Сендика, Р. Нич, Л. Кореновська та інші), есеїстичний стиль письма, для якого характерна образність, емоційність, експресивність, інтертекстуальність тощо (Ю. Бурляй, О. Баган та інші) [7].

Важливо виокремити ознаки, притаманні есе. На думку С. Шебеліста, їх декілька: «логічність викладу думок; дбайливе ставлення до художньої форми; вираження нового, суб'єктивного судження про щось (на першому плані – суб'єктивність особистості автора); образність, афористичність, використання свіжих метафор, нових поетичних образів; розмовна інтонація та лексика; розмаїте тематичне спрямування – філософський, історико-біографічний, публіцистичний, літературно-критичний, науково-популярний, власне белетристичний есеї (суміжні жанри: поезія у прозі, науковий

нарис, філософський трактат, листи, бесіди, роздуми)» [19].

К. В. Сільман, проаналізувавши різні підходи до розуміння жанру та визначення есею зарубіжними та українськими дослідниками, пропонує розглядати есей як «небелетристичний жанр, якому властиві як художні, так і публіцистичні риси і який вирізняється вільною композицією, яскравим вираженням авторської індивідуальності та актуальністю обговорюваної теми. Залежно від сфери функціонування есею, він може змінювати набір домінуючих і периферійних ознак та набувати нових» [14].

І. Примаченко у статті зі своєю назвою «Як написати есе, що допоможе вступити до Стенфорду» називає три основні вимоги: есе потребує центральної історії, у кожному абзаці має бути одна ключова теза, перший і останній абзаци есе мають перегукуватися, там мають звучати думки на одну й ту саму тему [12].

Має рацію С. Шебеліст, виокремлюючи класифікацію есе, яку запропонувала О. Ципоруха на основі узагальнення американського досвіду: «*особистісний* – заснований на власному досвіді автора, розкриває аспекти авторської індивідуальності, вирізняється високим ступенем художньої ідеї, створює досвід для читача через суб'єктивний погляд, контекст або мотив. Його завдання – швидше подати, ніж розкрити, тому може набувати форми спогаду або сповіді; – *описовий* – у вигляді короткого біографічного нарису про місцевість або події. Він інтригує читача незвичною темою опису, поглядом із нової перспективи на відомий предмет. Розвиток подій у такому есеї теж має описовий характер із живими образами, з географічно чіткими деталями та зрозумілими аналогіями, з фактами, розсіяними серед описів і діалогів; – *інформативний* – водночас пояснює, розкриває, досліджує та визначає. У ньому увага сконцентрована на поясненні авторської ідеї, досвіду або погляду; – *критичний* – аналізує та оцінює твір чи подію. Він водночас інформативний і переконливий. Мета автора – краще пояснити читачеві предмет обговорення та переконати пристати на бік його власних оцінок. Тут загалом використовуються порівняльні та контрастні приклади для демонстрації власної оцінки, присутні гра слів, дошкульні випадки; – *порівняльний* – досліджує відмінність і подібність, обґрунтовує особисті переваги та вибір, описує світогляд і життєву філософію. До певної міри цей есей вважається не окремим видом, а лише особливим модусом висвітлення будь-якої теми в будь-якому

жанрі, тому що цей вид слугує для інформування, переконання, аналізу; – *літературний* (художній, белетристичний) – твір нехудожньої літератури вишуканого стилю та елегантної образності зі свідомим прагненням до ефекту художньої літератури та вдумливим ставленням до предмета» [19, с. 52–53].

У той же час окремі аспекти потребують уточнення. Адже неможливо уявити есе будь-якого спрямування без особистісного підходу. Так само інформативність є характерною ознакою декількох видів есе.

Дедалі більшу увагу значимість есе викликає серед філософів. Як приклад розглянемо пропозиції, висловлені у лаконічному відеоматеріалі філософа А. Баумейстера, який, до речі, переглянули понад 47 тис. глядачів. Автор підкреслює, що есе з'явилося в XVII–XVIII ст. на протипагу схоластики. Специфічною властивістю есе є свобода висловлювання (цей тезис є важливий, оскільки ніхто не заважає автору дотримуватися цієї вимоги і при написанні наукової статті чи монографії). Окрім цього, доводиться необхідність розуміння теми, структурування тексту, аналіз проблеми, аргументація авторських висновків. Окремого дослідження потребує думка А. Баумейстера, що дев'яносто відсотків людей не вміють робити висновки [2].

Зауважимо, що автор буде неодноразово повертатися до цієї проблеми у своїх оригінальних, аналітичних лекціях, підкреслюючи, що есе – це своєрідна школа мислення, розуміння логіки автора, метод, який розвиває цілеспрямованість, доповнює читання та обговорення сприяючи підвищенню якості мислення, досягненню ясності, перевірки мислення текстом, робота з емоціями, почуттями, розуміння не утилітарності мислення як цінності (притча про чайки), привчає до ритмічної роботи. Новаторською є спроба А. Баумейстера аналізувати перешкоди в процесі написання есе. Серед них на чільному місці прокрастинація (перенесення завдання на майбутнє), фальшива самооцінка, страх [1].

Цікавою є спроба узагальнити вимоги до есеїстики, які запропонувала Марія Титаренко в статті «Як писати есе», опублікованій в електронному журналі «Освіторія». У вступному слові для вчителів відзначена роль експериментальної майстерні з есеїстики, запрошення «пробувати (недарма есеї Монтеня з французької перекладаються як «проби»), зважувати, навчатися і надихатися». Важливими є висновки двох фахівців, яких цитує авторка. По-перше, це О. Геніс, на думку якого «есеї від-

різняється від статті так само, як вірші від прози, непередбачуваністю результату. Текст росте від слів, а не від концепцій. Есей – плід повільної думки, медитативного розглядання предмета, екзистенційного переживання ситуації. В ідеалі есей як вірші: їх неможливо переказати, їх можливо лише процитувати». Зауважимо, лише, що добра стаття також має вищеназвані ознаки, хоча формалізовані вимоги приносять більше шкоди, ніж користі. По-друге, Тарас Прохасько, запрошений авторкою на курс з есеїстики, запропонував ряд оригінальних ідей: «Есеїстика – це пригода думки, але як цю думку подати цікаво, це вже проблема». «Есеїстика – це можливість подумати про те, про що ти ніколи не думав, це можливість розібратися зі своїм мисленням». «Есеїстика – це найвищий рівень висловлення. А це так само приємно, як і страшно». «Есеїст – невільник власних ідей». «Есеїстика – це цікавість розуму» [15].

Зауважимо, що написання есе стає дедалі популярнішим у зарубіжних університетах. Наприклад, фахівці Центру польської освіти підготували спеціальні рекомендації «Як правильно писати есе у польських університетах?», підкресливши, що саме така форма дедалі частіше використовується при вступі до закладів вищої освіти, працевлаштуванні. Підкресливши, що есе – це «невеликий прозовий твір з вільною композицією, що виражає особисті міркування/враження, які підкріплені аргументами автора з різних питань та тем. За написаним есе можна визначити рівень грамотності людини, її світогляд, творче мислення та ступінь здатності правильно викладати думки/позицію», експерти пропонують врахувати ряд вимог: «вільна форма написання. У творі вживається розмовна мова, проте заборонений сленг, скорочення слів, шаблонні фрази, легковажність тону; індивідуальний підхід. Тут не вітається виклад чужої думки. Головне у тексті, спираючись на чинні факти/аргументи, описати особисту думку з цього приводу; конкретність теми. В есе розкривають та розвивають тільки одну тему/ідею; прагнення до парадоксів. На думку викладачів, це одна з головних якостей есе. Для хорошої роботи бажано привнести у ній суперечливі думки/висловлювання, які б зацікавили читача або змусили б задуматися; різноманітність стилів. Есе можуть бути написані у науково-публіцистичному, літературно-критичному, філософському, діловому, історичному жанрі» і роблять логічний і доречний висновок, що «за манерою, стилем та характером написання есе можна визначити, наскільки сту-

дент вміє грамотно писати, його здатності до самоаналізу та як майстерно він може висловлювати свою точку зору. Також під час написання ефективного есе необхідно зробити упор на правильній побудові твору, заснованому на індивідуальному судженні, чіткості думок та внутрішній смисловій єдності» [21].

Підкреслимо, що більшість польських авторів підкреслює можливість поєднати за допомогою есе (esej) літературу і науку, а також різноплановість тем (філософія, критика, моралізаторство). Зауважується відкритість і дискусійний характер жанру. Якщо проаналізувати назви книг в одному з найкращих польських видавництв (Naukowa PL), то можна погодитися з вищеназваними думками і зауважити поширеність цього слова в назвах книг: есе про трансцендентальну філософію, есе про людину, есе про час, есе про культуру, есе про емоції в музиці, есе про діалог культур, есе про депресію.

Ми перевірили ефективність есе у процесі навчання першокурсників. Студенти ТНМУ ім. І. Я. Горбачевського на заняттях з української мови за професійним спрямуванням писали есе «Самотність: переваги і недоліки». Ця тема важлива для розуміння закономірностей особистісного розвитку, а також дозволяє на конкретних прикладах вивчати актуальні питання морфології, синтаксису, пунктуації, логіки тексту, розвивати навички редагування, вміння писати рецензії, здійснювати самооцінку. Розглянемо декілька текстів, зберігаючи авторський стиль [22].

1. «Самотність» – це емоційний стан, пов'язаний з відсутністю спілкування, який передбачає замкненість в собі. Оспівана в сотнях пісень, вона може бути різною. З'явиться від відсутності друзів чи коханої людини. Які ж причини самотності? Має людина багато знайомств чи ні, залежить від характеру та поведінки. Не всі легко можуть знаходити друзів. Звісно, ці дві речі можна в собі карбувати, але чи дійсно ніхто не має бути самотнім? Для когось відсутність спілкування страшний тягар, з яким борються все життя, однак, ще Григорій Сковорода виділяв замкненість в собі, як великий здобуток. Він говорив: «Важко уявити, наскільки це приємно, коли душа вільна й відречена від усього, неначе той дельфін, мчить у небезпечному, але не безумному русі. Це щось велике й властиве лиш найвеличнішим мужам та мудрецам. У цьому криється причина того, що святі люди й пророки не лише зносили нудьгу повної самотності, а й безумовно втішалися самотою». Навіть Арістотель

прирівнював самотність до Бога. Для тих хто не погоджується з видатними філософами є декілька способів уникнути самотності – це звісно підтримувати родинні зв'язки та розширювати коло своїх інтересів. Коли людина відвідує безліч гуртків та постійно десь себе проявляє, то друзі обов'язково знайдуться. Взагалі виходить так, щоб не бути самотнім потрібна велика праця. Як і все в нашому житті, нічого не буває просто так і лише праця здатна вирішити всі проблеми».

2. «Веб-сайт Вікіпедія дає визначення самотності як соціально-психологічне явище, емоційний стан, пов'язане з відсутністю близьких. І я цілком згідна з цим трактуванням. На мою думку, причиною самотності є невпевненість в собі, недовіра до людей, або ж суспільство просто не сприймає нас, через якісь специфічні вподобання. Однак, у самотності є свої переваги: ми можемо приділяти більше часу саморозвитку і власним проблемам, знаходячи вірні шляхи їх вирішення. Проте, є і недоліки. Інколи, наші власні думки можуть пожирати нас, а, будучи самотнім, ти не зможеш висказати комусь все, що хвилює, щоб стало легше. Одразу ж виникає питання як уникнути самотності. Я вважаю, що самотнім людям потрібно побороти себе, свої внутрішні страхи і комплекси, і тоді обов'язково знайдеться людина, яка заповнить внутрішню пустоту».

3. «Самотність – це емоційний стан, який пов'язаний з відсутністю спілкування з іншими людьми. Багато людей думає, що основною причиною самотності є відсутність другої половинки, але якщо у вас немає її це не означає, що ви самотні. Люди які не мають коханої людини усі навколо будуть заохочувати вас більше гуляти, краще вдягатись і ви будете слідувати за своїм здоров'ям краще. Ще однією причиною самотності може бути, коли ви не похажі на інших і не прямуєте тим шляхом яким ідуть інші, але ви й не повинні. Потрібно жити тим життям, яке ви собі обрали. Адже життя це чистий аркуш і ви самі його творите. Основним плюсом самотності є те, що тобі не потрібно ні під кого підлаштовуватись. Тільки ти будеш вирішувати, що тобі робити сьогодні. У тебе з'являється більше часу вчитися і саморозвиватися. Наприклад можна повчати вчити іноземну мову, займатись спортом. Головним недоліком самотності є можлива поява депресії і її страх. Багато людей замикаються в собі, тому що немає з ким поділитись своїми проблемами. Відсутність підтримки. Вона дуже важлива не

тільки для дівчат, але для хлопців також. Адже без неї в тебе можуть опуститись руки. Сьогодні ми намагаємося подолати самотність спілкування у соцмережах, переглядом фільмів і серіалів, хтось – алкоголем або іншими залежностями».

4. «Самотність сьогодні називають головною проблемою сучасної людини. Але чи справді так? Розуміння самого стану самотності на даний час важко визначити. Людина не народжується, не росте одинокою, людина це соціум. Якщо особистість свідомо усамітнюється, ставить собі за мету всебічно розвиватися то це є позивною стороною самотності. Перебуваючи на самоті людина переосмислює життєві цінності, знаходить свій шлях у цьому світі. Але на мою думку самотність на сьогодні актуальна, навіть небезпечно актуальна. Тому, що це є не лише соціальна, але і внутрішня, емоційна ізоляція. Людина втрачає зв'язок із навколишнім світом, і не бажає встановлювати контакт із соціумом, і це все призводить до деградації та втрати себе як особистості, в гірших випадках до суїциду тому, що вона не бачить сенс свого існування, не може знайти всі відповіді в інтернеті. Я вважаю, щоб людина ніколи не залишалася на самоті, повинен хтось бути поруч завжди, щоб помітити навіть найменші зміни емоційного та психологічного стану» [22].

Аналізуючи творчі роботи студентів, ми звернули увагу на одну цікаву тенденцію. Коли йдеться про загальні питання, переважають альтруїстичні мотиви, система цінностей високого рівня толерантності, тема служіння людям. Коли ж завдання конкретизується і необхідно дати відповідь людині, яка звернулася, наприклад, на телефон довіри з питанням про самогубство як наслідок захворювання на цукровий діабет, ситуація докорінно змінюється. До 30 % відповідей майбутніх лікарів висловлюють пропозиції, які можна назвати емоційно холодними, скептичними, інколи цинічними.

При роботі з українськими і польськими студентами ми звернули увагу на закономірну тенденцію. Половина студентів починає виступ зі слів: «Мабуть, я помиляюся»; «Не знаю, чи я маю рацію», «Я не впевнена», «Я так хвилююся». Для подолання цих тенденцій ми придумали жартівливу методику, яку назвали «Шлюб». На запитання священника щодо згоди на шлюб звучить традиційний початок виступу студента: «Я не знаю, не впевнена, хвилююся». Ефективність методики підтверджена багаторічною практикою.

Подібна ситуація властива і для самооцінки за свій виступ. Спостерігається цікава тенденція.

Студенти з нижчим рівнем здебільшого завищують свою оцінку. Студенти з вищим рівнем розвитку занижують оцінку своєї роботи, частіше невпевнені у своїх силах. Це може стати темою окремих глибоких психологічних досліджень, щоб зрозуміти причини, наслідки цих явищ, профілактичні заходи. Написання есе на відповідну тематику дозволяє наблизитися до розуміння причин і наслідків вищезазначених ситуацій, підвищує об'єктивність самооцінки і рівень самовдосконалення.

Вибір теми есе суспільно значимого спрямування має ще одне важливе завдання, про яке майже не говорять дослідники. Маємо на увазі інтегральну оцінку ноосфери. Йдеться про гуманізацію стосунків між людьми і природою та у взаємовідносинах між людьми й націями. У статті Г. П. Пустовіта «Володимир Вернадський і сучасність» зауважено важливий аспект щодо подій 60–80-х років ХХ століття, коли «ідея ноосфери в нашій державі розглядалася як суто теоретична концепція, реалізація основних положень якої мала досить далеку перспективу і надзвичайно розмиті контури практичного втілення. У зв'язку з цим можемо констатувати, що вона була далека за своєю сутністю від реальних потреб і практики формування соціалістичного суспільства, характерною ознакою якого був революційний та адміністративний волюнтаризм 20–30-х років та науково необґрунтована перебудова природи 50–80-х років ХХ століття. Усе це в результаті призвело до катастрофічних наслідків антропогенного впливу на природу і, відповідно, це більше загостило екологічні проблеми. Однак провідним стримуючим фактором реалізації ідеї ноосфери сьогодні є і залишаються не стільки політичні, економічні чи соціальні умови держави, їх схожість або ж відмінність від інших країн світу, скільки наслідки негативних змін, викликаних експлуатацією людиною природи. Саме жорсткий по відношенню до людини і, як результат, до природи ідейно спрямований політичний і соціально-економічний устрій держави спричинив формування стійкого антропоцентричного типу свідомості кількох поколінь людей із жорстким прагматизмом у взаємодії з природою. Та навіть сьогодні, в незалежній Україні, ми загалом не позбулися антропоцентричного типу мислення і вперто ігноруємо необхідність його переорієнтації на екологічно доцільне мислення і поведінку в довіллі» [13, с. 7]. Ця проблема потребує додаткового вивчення, але можна розглядати питання щодо діалектичної спорідненості та взаємозалежності хижацько-

го використання природних ресурсів і агресивної взаємодії між людьми. Збільшення проявів мобінгу та булінгу, тероризм, самоприниження і самокаліцтво, деформація системи базових цінностей, війни – це елементи однієї цивілізаційної проблеми, вершиною якої може стати ядерна катастрофа.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Експерти Римського клубу повернулися до ідеї Я. А. Коменського і запропонували ідею «інтегрального мислення». У своїх працях ми виокремлюємо 7 періодів розвитку дидактики, такі, як: етнодидактика, філософський, релігійний, університетський, педагогічно-психологічний, комп'ютерно-інтернетний, інтеграційний. Відбувається динамічна взаємодія історичних досягнень, поєднання думок і взаємозбагачення ідей.

Есеї віддавна зацікавили філологів, хоча цей жанр залишається на периферії інтересів. Філософи минулого зацікавилися можливостями есеїв, потім був великий історичний період забуття, а на початку ХХІ століття відбувається своєрідний ренесанс. А ось фахівці з дидактики, педагогіки вищої школи лише починають усвідомлювати його можливості для розумового розвитку, активізації творчих здібностей особистості, самопізнання.

Традиційно стаємо свідками одного парадоксального явища. Маємо на увазі дисонанс між теоретичним обґрунтуванням і системним використанням на практиці. Підкреслимо саме системний характер роботи. Одноразові новації, наімовірніше, не дадуть результату, хіба що викличуть здивування і критичну оцінку з боку студентів і колег.

Тому мотивація, впевненість у необхідності своєї методики навчання, розуміння закономірностей навчання і учіння мають стати особистісним вибором, потребою професіонала.

Варто звернути на співвідношення між усним і писемним мовленням. На нашу думку, упродовж останніх років поступово зростає рівень усного мовлення з елементами риторичної підготовки. Молоді люди впевнено висловлюють свою думку, вміють аргументувати висновки. Водночас відчувається дефіцит у діалогічному мовленні.

Список літератури

1. Баумейстер А. Зачем писать эссе [Электронный ресурс] / А. Баумейстер. – Режим доступа : https://www.youtube.com/watch?v=_3bDLJSZm4g&ab_channel=AndriiBaumeister.

2. Баумейстер А. Как писать эссе [Электронный ресурс] / А. Баумейстер. – Режим доступа : https://www.youtube.com/watch?v=XYgbuYsBv3U&ab_channel=AndriiBaumeister.

Якщо першокурсникам під час практичних занять (українська мова за професійним спрямуванням) необхідно упродовж п'яти – десяти хвилин розмовляти з ровесниками на тему, частково подібну до анамнезу, то стає очевидним невміння слухати співрозмовника, ставити логічні запитання на основі попередньої інформації. Окрема проблема спілкування з ровесниками протилежної статі. Написання есе допоможе розібратися із самооцінкою, зрозуміти переваги і недоліки, перспективи особистісного розвитку.

Значне відставання виявляється в культурі писемного мовлення. Від першокурсників до аспірантів при потребі написати звернення до експерта і підготувати п'ять запитань до фахівця стають очевидними недоліки шкільної освіти, надмірне захоплення тестами, порушення вимог логіки, стилістики, культури писемної комунікації.

Переваги есе стають очевидними в системі університетської освіти незалежно від спеціальності. Це насамперед особистісний розвиток і самопізнання. Студенти, і не лише студенти, не вміють писати про себе, бачити і чути себе. Результатом такого опису може стати в опорна схема, в центрі якої «Я». Есе може використовуватися як своєрідна вправа, метою якої є підвищення рівня грамотності, оцінка помилкових дій, вміння аналізувати проблему, робити узагальнення і висновки. Есе є ефективною формою для розвитку навичок академічного письма. Досвід підтверджує ефективність есе для підготовки до професійної діяльності, це насамперед емпатія, оцінка досягнень інших людей, передового досвіду. Важливим є і чинник часу. Адже есе можна писати під час семінарських занять. Вдалий вибір теми дозволяє побачити проблематику, актуальну для молодіжного середовища, зробити наукові узагальнення, ввести необхідні зміни в навчальний процес.

Необхідні дослідження компаративістичного і міждисциплінарного рівня для визначення системи базових понять, властивих для есеїстики, переваги написання таких робіт для професійного розвитку, самовдосконалення.

[youtube.com/watch?v=XYgbuYsBv3U&ab_channel=AndriiBaumeister](https://www.youtube.com/watch?v=XYgbuYsBv3U&ab_channel=AndriiBaumeister).

3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2009. – 376 с.

4. Білоус П. В. Теорія літератури : навч. посіб. / П. В. Білоус. – К. : Академвидав, 2013. – 328 с.

5. Бондарчук К. С. Особливості писемної мовної комунікації засобами української мови (на прикладі офіційно-ділового, епістолярного та розмовно-побутового функційних стилів) / К. С. Бондарчук, О. А. Чумаченко // Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». – 2021. – № 1 (21). – С. 148–156.

6. Гаврилюк І. Л. Види есе: загальна характеристика / І. Л. Гаврилюк // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2010. – Т. 23 (62), № 4. – С. 521–526.

7. Гук О. В. Становлення ідентичності жанру есе: методологічний аспект / О. В. Гук // Молодий вчений. – 2018. – № 9 (61.1).

8. Іванова Н. Специфіка есею як жанру художньо-небелетристичної літератури [Електронний ресурс] / Н. Іванова. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11441/02-Ivanova.pdf?sequence=1>.

9. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки / Т. А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.

10. Лук'янова Л. Б. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / Л. Б. Лук'янова, О. В. Аніщенко. – К. ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. – 108 с.

11. Мирошкіна Н. В. Українська есеїстика: теоретичні розвідки [Електронний ресурс] / Н. В. Мирошкіна. – Режим доступу : <http://journal.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2376>.

12. Примаченко І. Як написати есе, що допоможе вступити до Стенфорду [Електронний ресурс] / І. Примаченко. – Режим доступу : <https://osvitoria.media/experience/yak-napysaty-ese-shho-dopomozhe-vstupytu-do-stenforda/>.

13. Пустовіт Г. Володимир Вернадський і сучасність / Г. Пустовіт // Нова педагогічна думка. – 2021. – № 4. – С. 3–10.

References

1. Baumeister, A. Zchem pisat esse [Why write an essay]. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=_3bDLJSZm4g&ab_channel=AndriiBaumeister [in Russian].

2. Baumeister, A. Kak pisat esse [How to write an essay]. Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=XYgbuYsBv3U&ab_channel=AndriiBaumeister [in Russian].

3. Batsevych, F.S. (2009). *Osnovy komunikativnoi linhvistyky [Basics of communicative linguistics]*. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

4. Bilous, P.V. (2013). *Teoriia literatury [Theory of literature]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

5. Bondarchuk, K.S., & Chumachenko, O.A. (2021). Osoblyvosti pysemnoi movnoi komunikatsii zasobamy ukrainskoi movy (na prykladi ofitsiino-dilovoho, epistoliarneho ta rozmovno-pobutovoho funktsiinykh styliv) [Peculiarities of written language communication using the Ukrainian language (on the example of official-

14. Сільман К. В. Есей як жанр на перетині літератури та журналістики : автореф. на здобуття наук. ступеня кандидата філологічних наук / К. В. Сільман. – Миколаїв, 2019.

15. Титаренко М. Як навчити дітей писати есеї: практичні вправи та лайфхаки [Електронний ресурс] / М. Титаренко. – Режим доступу : <https://osvitoria.media/experience/yak-navchyty-ditej-pysaty-eseyi-praktychni-vpravy-ta-lajfhaky-vid-tarasa-prohaska/>.

16. Торговець Ю. І. Есе як тип тексту: історичний аспект [Електронний ресурс] / Ю. І. Торговець. – Режим доступу : file:///D:/Downloads/Mik_2011_14_3_18.pdf. 13.

17. Ципоруха О. Теорія есе: європейські та американські концепти / О. Ципоруха // Мандрівець. – 2000. – № 5–6. – С. 58–63.

18. Шебеліст С. В. Особливості розвитку сучасної української есеїстики в системі журналістських жанрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій / С. В. Шебеліст. – К., 2009.

19. Шебеліст С. Теоретичні аспекти жанру есею / С. Шебеліст // Слово і Час. – 2007. – № 11. – С. 48–56.

20. Шевченко Т. Сучасна українська есеїстика: засоби впливу на читача [Електронний ресурс] / Т. Шевченко. – Режим доступу : <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5975/1/260-265a.pdf>.

21. Як правильно писати есе у польських університетах? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://up-study.ua/uk/posts/jak-pravilno-pisati-ese-u-polskix-universitetax>.

22. Vykhrushch A. Samotność studentów pierwszego roku na uniwersytetach medycznych / A. Vykhrushch // Pedagogika katolicka. – 2020. – Nr 26. – S. 73–79.

business, epistolary and conversational-domestic functional styles)]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Filolohichni nauky» – Bulletin of Alfred Nobel University. Series “Philological Sciences”*, 1(21), 148-156 [in Ukrainian].

6. Havryliuk, I.L. (2010). *Vydy ese: zahalna kharakterystyka [Types of essays: general characteristics]*. *Uchionyie zapiski Tavrycheskogo natsyonalnogo universyteta im. V. I. Vernadskogo. Seria «Fylolohyia. Sotsyalnye kommunikatsyi» – Scientific notes of the Taurida National University. V. I. Vernadsky. Series “Philology. Social Communications”*, 23(62), 4, 521-526 [in Ukrainian].

7. Huk, O.V. (2018). *Stanovlennia identychnosti zhanru ese: metodolohichni aspekt [Formation of the identity of the essay genre: a methodological aspect]*. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 9(61.1) [in Ukrainian].

8. Ivanova, N. Spetsyfika eseiu yak zhanru khudozhno-nebeletrystychnoi literatury [The specificity of the essay as a genre of fiction and non-fiction literature].

Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11441/02-Ivanova.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

9. Kosmeda, T.A. (2000). *Aksiologichni aspekty prahmalinhvistyky: formuvannia i rozvytok katehorii otsinky* [Axiological aspects of pragmalinguistics: formation and development of the evaluation category]. Lviv: LNU im. I. Franka [in Ukrainian].

10. Lukianova, L.B., & Anishchenko, O.V. (2014). *Osvita doroslykh: korotkyi terminologichnyi slovnyk* [Adult education: a short glossary]. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M. [in Ukrainian].

11. Myroshkina, N.V. *Ukrainska eseistyka: teoretychni rozvidky* [Ukrainian essay writing: theoretical explorations]. Retrieved from: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2376>.

12. Prymachenko, I. *Yak napysaty ese, shcho dopomozhe vstupyty do Stenfordu* [How to write an essay that will help you get into Stanford]. Retrieved from: <https://osvitoria.media/experience/yak-napysaty-ese-shho-dopomozhe-vstupyty-do-stenforda/> [in Ukrainian].

13. Pustovit, H. (2021). *Volodymyr Vernadskyi i suchasnist* [Volodymyr Vernadskyi and modernity]. *Nova pedahohichna dumka – A New Pedagogical Thought*, 4, 3-10 [in Ukrainian].

14. Silman, K.V. (2019). *Esei yak zhanr na peretyni literatury ta zhurnalistyky* [Essay as a genre at the intersection of literature and journalism]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Mykolaiv [in Ukrainian].

15. Tytarenko, M. *Yak navchyty ditei pysaty esei: praktychni vpravy ta laifkhaky* [How to teach children to write essays: practical exercises and life hacks]. Retrieved

from: <https://osvitoria.media/experience/yak-navchyty-ditei-pysaty-eseyi-praktychni-vpravy-ta-laifkhaky-vid-tarasa-prohaska/> [in Ukrainian].

16. Torhovets, Yu.I. *Ese yak typ tekstu: istorychnyi aspekt* [Essay as a type of text: historical aspect]. Retrieved from: file:///D:/Downloads/Mik_2011_14_3_18.pdf/. 13 [in Ukrainian].

17. Tsyporukha, O. (2000). *Teoriia ese: yevropeiski ta amerykanski kontsepty* [Essay theory: European and American concepts]. *Mandrivets – Traveler*, 5-6, 58-63 [in Ukrainian].

18. Shebelist, S.V. (2009). *Osoblyvosti rozvytku suchasnoi ukrainskoi eseistyky v systemi zhurnalistykykh zhanriv* [Features of the development of modern Ukrainian essay writing in the system of journalistic genres]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

19. Shebelist, S. (2007). *Teoretychni aspekty zhanru eseiu* [Theoretical aspects of the essay genre]. *Slovo i Chas – Word and Time*, 11, 48-56 [in Ukrainian].

20. Shevchenko, T. *Suchasna ukrainska eseistyka: zasoby vplyvu na chytacha* [Modern Ukrainian essay writing: means of influencing the reader]. Retrieved from: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5975/1/260-265a.pdf> [in Ukrainian].

21. *Iak pravylno pysaty ese u polskykh universytetakh?* [How to write an essay in Polish universities?]. Retrieved from: <https://up-study.ua/uk/posts/jak-pravilno-pisati-ese-u-polskix-universitetax> [in Ukrainian].

22. Vykhrushch, A. (2020). *Samotność studentów pierwszego roku na uniwersytetach medycznych*. *Pedagogika katolicka*, 26, 73-79.

Отримано 13.12.22
Рекомендовано 22.12.22

Електронна адреса для листування: vykhrushchav@tdmu.edu.ua